

FOGARASSY LÁSZLÓ

Kik ölték meg gróf Tisza Istvánt?

Történetkutató munkásságom folyamán többször publikáltam az őszirózsás forradalomtól a Tanácsköztársaság kikiáltásáig terjedő időszak történetéből is. Szándékom volt foglalkozni gróf Tisza István halálának és a Tisza-pörnek történetével is, mert tudtam és éreztem, hogy az jogvégzett történéznek való feladat. Sajnos, a per anyagának tanulmányozására és kijegyzetelésére nem volt sem mód, sem időm, mivel más, aktuálisabb témák feldolgozásával voltam elfoglalva. Erről a legutolsó húsz évben kifejtett publikációs tevékenységem is tanúskodik.

Az ellenforradalmi igazságszolgáltatás Tisza haláláért az ún. 11-es Forradalmi Katonatanácsot kívánta elmarasztalni. Felkértem tehát levélben a Csernyák Imre elnöke alatt megalakult Katonatanács két tagját, Lengyel Lászlót és dr. Simor (Schubert) Ágostont, hogy Tisza haláláról és a Tisza-pőről nyilatkozzanak. Harmadiknak egy – annak idején utólag felvett katonai tanács tag, dr. Sós László Párizsból jelentkezett.

Habár a Tisza-pör feldolgozásával és az eredmények közzétételével időközben megelőztek, Lengyel, Simor és Sós levélbeli vallomásai nem veszítették el aktualitásukat. Lengyel László Budapestről, 1959. december 20-án kelt levelében bevezetőül említette, hogy a Forradalmi Katonatanács történetének forrása a Katonaforradalmak c. könyv Bús Fekete László tollából, valamint Simor (Schubert) Ágoston kézírata a Forradalmi Katonatanács történetéről. Utóbbinak egy-egy példánya a budapesti Párttörténeti és Hadtörténelmi Intézetben található. Lengyel László öt sűrűn gépelt oldal terjedelmű válaszból csak a fontos részleteket idézem:

„1. Tisza halálában a Forradalmi Katonatanácsnak semmiféle szerepe nem volt. A Roheim villába egy ismeretlen járőr hatolt be, akire Tisza revolvért fogott. Természetes dolog, hogy aki a forradalom napján forradalmi katonákra fegyvert fog, annak golyóval válaszolnak. Találkoztam olyan állásponttal is, hogy Tisza lelővése anarchista cselekmény lett volna, de akik ezt mondják, azok még nem éltek át fegyveresen forradalmat. A Tisza-pör igaz története az, hogy az akkori Horthy-rendőrség nem azt akarta kinyomozni, hogy kik ölték meg Tiszát, hanem azt mondta: az kétségtelen, hogy Tiszát a forradalom napján lelőtték, nosza, gyűjtsünk adatokat, és csoportosítsunk bizonyítékokat arra, hogy ez a Forradalmi Katonatanácstól indult ki a Nemzeti Tanács beleegyezésével . . . Így a rendőrség megalkotott egy mesét, és az elfogadások sorrendjében betöltötték a szerepeket és a legsúlyosabb bántalmazásokkal . . . kikényszerítették a beismeréseket. Az első elfogott Hüttner Sándor volt, egy gyenge fizikumú és gyenge idegzetű ember. Vele alkották meg a mesét. Erre a mesére éppen Pogány szerepeltetése jellemző. Pogány a Forradalmi Katonatanácsnak nem volt tagja. Csak a forradalom után lett a budapesti Katonatanács elnöke. A kérdéses időpontban Pogány a szocdem párt Conti utcai székházában volt . . .

2. Heltai Viktor egész szerepléséről a következőket mondhatom: nem volt tagja a Forradalmi Katonatanácsnak, és a forradalom előkészítésében a legcsekélyebb szerepe sem volt. Csak a forradalmi zürzavar véletlen játéka juttatta szerephez, amikor mint sok ezer (!) más tiszt, szimatolni feljött az Astoriába. Városparancsnokul egy Stéger nevű ny. őrnagy lett kijelölve, aki a 48-as Károlyi-párt tagja volt. Mielőtt a városparancsnokságot átvenni indult volna, az Astoriában tartózkodók közül segédtsírt keresett. Heltai véletlenül volt ott. Mutató külsejű, behízsgó modorú fiatalember volt, rá esett Stéger választása. Mi nem is foglalkozhattunk a kérdéssel, hiszen ezerfelé kellett szakadnunk. Stéger a kinevezési okmányára várt, és Heltait előre küldte. Ezalatt történt az erkélyről a forradalom teljes

győzelmének bejelentése, amit a szálló előtt állomásozó karhatalmi félszázlóaljunk (Pusztafi volt a vezetője) levegőbe lövéssel üdvözölt. Ettől a jelenlevő politikusok, köztük az öreg Stéger is, megrémültek, utcai harcokra gondoltak, és így Stéger nem is mert elmenni a városparancsnokságot átvenni, visszalépett. Heltai pedig beült a városparancsnoki székbe, és elkezdte játszani a forradalmárt . . . Már a Károlyi-rezsim alatt lebukott egy nagyarányú kokaincsempészéssel, amibe a folyamórszolgálatot teljesítő tengerészeket is beugratta. Simortól hallottam, hogy Wienben az emigránsok között agent provocateur tevékenységet fejtett ki . . .”

Lengyel László levele további részében bíráló észrevételeket tesz arra a kiadványra, amely „A diadalmas forradalom könyve” címen Gellért Oszkár szerkesztésében jelent meg, és cáfolja azt, hogy Csernyák Imre százados, mint a magyar fegyverszüneti delegáció tagja, Belgrádban rendfokozat nélküli egyenruhában jelent volna meg Franchet d'Esperey tábornok előtt. Szerinte mind Csernyák, mind pedig Schubert teljes díszben, rendfokozattal és az összes kitüntetésekkel jelentek meg. (Tormay Cécile tehát téves információt vett át a „Bujdosó könyvében”).

Dr. Simor Ágoston, akinek címét (Budapest XIII., Kresz Géza u. 53/b.) Lengyel László közölte velem, 1960. április 22-én válaszolt levelem kérdéseire. Ebben megírta azt is, hogy 1945 májusáig viselte a Schubert nevet. Lengyel levelének tartalmát megerősítve közölte, hogy említett kéziratában a belgrádi út történetét is feldolgozta. Hozzám intézett levelében dr. Simor (Schubert) ezeket írja a Tisza-ügyről:

„Mínthogy 1918. október 31-én de. 10 órától kezdve mint a Forradalmi Katonatanács politikai biztosa (sic) a Forradalmi Katonatanács és a kormány közös megbízásából a budapesti államrendőrség főkapitányságának politikai ellenőrzését végeztem mindaddig, míg a Minisztertanács formálisan meg nem alakult, és az új főkapitány kinevezését meg nem ejtette – így közvetlenül jutottam ahhoz, hogy a Tisza halálát követő tíz perc múltán megindult bűnügyi nyomozás során felvett jegyzőkönyveket áttanulmányozzam. Az ekkor a helyszínen kihallgatott összes tanúk egybehangzóan azt vallották, hogy egy az utcán arra haladó, őszirózsás katonákkal . . . megrakott teherautót egy két overallos munkás megállított karjelzéssel és azzal a kiáltással, hogy »itt lakik az a betyár Tisza, aki nem akadályozta meg a háborút, holott az módjában lett volna . . . vigyétek hát börtönbe, és állítsátok bíróság elé, forradalmi törvényszék elé vele!« Erre mintegy negyven katona egy altiszt vezetésével leugrált a megállt kocsiról, mintegy harminc körülvették a villát, és lefegyverezték a szuterénban levő csendőröket, négyen pedig felmentek a magasföldszintre Tiszához a szobájába, és felszólították, hogy kövesse őket, mert a háborúba bocsátkozás miatt felelősségre fogják vonni, mire Tisza revolvert rántott, s egyidejűleg a feléje szegzett szuronyos puskákat félrelökte, mire lövéseit megelőzendő, a forradalmi katonák vezényszó nélkül önvédelemből tüzeltek, ennek következtében Tisza megsebesült, majd seibe belehalt . . . EZ A VALÓSÁG! MINDEN EGYÉB: KÉSŐBBI KELETŰ MISZTIFIKÁCIÓ! [Eredetiben is csupa nagybetűvel.] Ezt a vallomást tette annak idején Roheim Samu, Almássy Denise és Tiszáné, valamint a házvezetőnő, továbbá Rákóczi csendőrtiszt helyettes és több csendőr is, egyöntetűen és egybehangzóan . . .”

Viszont a Gellért Oszkár szerkesztésében megjelent könyv, amely a „Forradalmi napok hiteles krónikáját” is tartalmazza, hitelesebbnek látszik, mert bizonyos, hogy a rendőri akták alapján készült. (J. J.: Tisza István végzete, 183–185.) Eszerint 1918. október 31-én este fél hat óra táján nyolc fegyveres katona vette körül a Roheim-villát. Négyen kinn maradtak, négyen pedig a vaskerítésen átmászva, meglepetésszerűen lefegyverezték a kártyázó csendőröket. Ezeknek nem maradt más hátra, mint a katonák felszólítására eltávozni. Tisza István valóban revolvert fogott a katonákra, de a követelésekre és nyilván a jelenlevő feleségére és unokahugára való tekintettel letette. Újabb szóváltás után Tisza – most már fegyvertelenül – félre akarta tolni a puskacsöveket, és ekkor dördült el három lövés. Két golyó Tiszát halálosan, egy pedig Andrassy Denise grófnőt könnyen megsebesítette. A katonák ekkor vállukra kapták a fegyvert és eltávoztak. Negyedóra múlva érkezett orvos, aki Tiszát már holtan találta. A J. J. által közzétett párbeszédben – amelyet a rendőrségi jegyzőkönyv csak Tisza két hozzátartozója vallomása alapján rögzíthetett: bíróság előtti felelősségrevonásról nincsen szó. Eljöttünk, hogy leszámoljunk – mondta az egyik katona. Megtörtént egy teljesen fölösleges és értelmetlen gyilkosság formájában. A Tanácsköztársaság alatt sem tekintették másnak, hiszen akkor is nyomoztak a tettesek után.

Dr. Simor előadása (és Lengyel Lászlóé is) Tisza haláláról tehát nem autentikus. Másodkézből vett információikat sorok írójával négy évtizedes távlatból közölték. Lengyel László a Tisza-pörben

tisztázta magát, úgyhogy a királyi ügyészség elejtette a vádat ellene. Eszerint a Forradalmi Katonatanács tagjai közül Csernyák Imre, Sztanykovszky Tibor és Hüttner Sándor működtek volna közre Tisza megölésénél. Ámde alibijüket Simor igazolja: „A Forradalmi Katonatanács vezetőségének tagjai valamennyien éppen a Tisza halálának órájában azzal voltunk elfoglalva az Astoria-szállóban, a Forradalmi Katonatanács főhadiszállásán, hogy a forradalmi hadsereg katonái által elfogott s oda beszállított Lukachich[altábornagy] életét megmentsük a szálló előtt összegyűlt és kiadását követelő néptömeg bosszúja elől . . .” (Lukachich letartóztatásáról a Gellért-féle kiadványban K. F. ír (173–175. l.,) abban Csernyákot tényleg említi.)

Dr. Sós László – 1918-ban tüzérzászlós – hozzám intézett levelében közölte, hogy azonos a dr. Simor által említett dr. Soós Lászlóval, aki benne volt Károlyi Mihály által Belgrádba vezetett küldöttségben. Simor azt írja róla, hogy az őszirózsás forradalmat megelőzően nagy része volt a budapesti bosnyák katonaságnak a megnyerésében. 1970-ben Paris XVII, 26. Rue Pouchet volt a lakcíme. Budapestről 1919 szeptemberében menekült el. Korábbi, 1970. július 6-án kelt levelében írja: „A Tisza-pernek lefolyása, ítélete ismeretlenek számomra. Ha Dietz Károly valóban (amit kétkel!) megindította a nyomozást, a Roheim villában jelen volt személyeknek felvilágosítással kellett szolgálniuk . . . Az bizonyos, hogy sem Kérinek (akinek alibijét igazolni tudom, sem Fényesnek, sem Friedrichnek, sem Pogánynak semmi közük nem volt a gyilkossághoz. Azt – véleményem szerint a 11-es Katonatanács tagjai közül kell keresni . . .”

Ellenforradalmi forrás szerint a kivégzés végrehajtói Pogány József, a későbbi népbiztos, Horvát-Szanovics Tivadar matróz és Dobó István ipari vállalkozó voltak. Aki jelen volt, de nem lőtt Tiszára, Sztanykovszky Tibor lett volna. (Olysió Gabányi János: Mártirjaink. Bp., é. n. Tisza Istvánról: 139–158. l.) Pogány alacsony, kővér ember volt, viszont az, akit Almássy grófnő vallomása szerint Pogánynak mondanak, magasabb termetű, barna. Dr. Sós László Párizsban 1970. július 21-én kelt levele szerint „Szerintem a gyilkosságot egy magát Horvátovicsnak nevezett, a K. T.-hoz (értsd Katonatanács) tartozó egyén hajtotta végre (tehát nem Szanovics és nem Tibor), aki tényleg matróz ruhát viselt . . . Őt én szállásoltam el (János Andor társaságában), mert Csernyák kevesett törődött a legénységgel – a budai Hadik-laktanyába. A forradalom előestéjén (okt. 30-áról 31-ére virradó éjszakán H. kijelentette, hogy ő bizony le fogja löni T-t, én igyekeztem lebeszélni, de ő megmaradt eszméjénél. A következő napokban elvesztettem szemem elől. Katonatarsai szerint Újvidékre utazott. Az ugyanezen forrásbeli nevek közül egyedül Sztanykovszky jelenlétét tartom valószínűnek (mert fekete szemüveget viselt, s Almássy Denise szerint az egyik a három közül egy ily szemüveget viselt). Dobó István egynéhány nappal később eldicsekedett a T.-gyilkossággal, amelyet félfüllel hallottam, azt mondta, hogy ez Budán történt. Szerintem a Roheim villa a Városliget háta mögött (valószínűleg a régi Hermina uton feküdt). Őt mitománnak tartom s hitem szerint semmi szerepe nem volt a tettben.

Az ellenforradalmi forrás által említettek közül Hüttnerrel sokkal megfontoltabbnak tartottam, s ha emlékeztem nem csal, a szüleinél Pest környékén lakott, s október végén 6 órákor már koromsötét van, s ő akkor már hazatért.”

Sztanykovszky Tibor emlékezései a Forradalmi Katonatanácsról megjelentek a „Nagy idők tanúi emlékeznek” (1918–1919) c. gyűjteményben (Bp., 1959, Kossuth Kiadó, 89–99). Tisza haláláról mindössze két sort és még négy sor kommentárt ír anélkül, hogy cáfolná a 11-es Katonatanácsra vonatkozó ellenforradalmi vádakat. A jegyzetben csak annyit említene, hogy Sztanykovszky gróf Tisza István meggyilkolásával vádolva letartóztatták, halálra ítélték, majd (fellebbezés után) az ítéletet 18 és fél évi börtönre változtatták, amelyet teljes mértékben letöltött. Sem a szerző, sem a lábjegyzet írója egy szóval sem említi, vajon igazságos, vagy igazságtalan volt-e az ítélet. Ezek után nem lehet csodálkozni, ha dr. Sós László is valószínűnek tartja, hogy Sztanykovszky jelen volt Tisza halálánál. Sós László ügyvéd volt, tehát érthető, ha úgy véli, hogy „qui tacet, consentire videtur” (a hallgatás beismerés).

Kéri Pál, akit a Tisza-pörben gyilkosságra való felbújtással vádoltak és el is ítélték, de a magyar–orosz hadifogolycsera egyezmény folytán kiszabadult, Ausztriába való kijutása után sietett közhírré tenni, hogy semmi köze Tisza megöléséhez, és sejtelve sincs, hogy ki ölte meg. (Az igazság a Tisza-pörben, írja Kéri Pál. Bécsi Magyar Újság 1922, 144. sz. 5–6.) Sztanykovszkyknak is ki kellett volna jelentenie, hogy a Tisza-pör főtárgyalásán visszavonta a rendőrségen és vizsgálóbíró előtt tett beismerő vallomását, de 1959-ben nem tette meg.

A Tisza-pör története megjelent Hegedűs Sándor tollából „Egy politikai per kulisszatitkai” címen (Bp., 1976). Hogy hívták azt a lektort, aki elnézte, hogy a vád alól fölmentett Fényes László ügyvédjét nem hívták dr. Sasulinszky Gyulának? A helyes név S A L U S I N S Z K Y és Budapesten túl közismert ahhoz, hogy fel ne tűnjön az eltorzított írásmód.

Alapítalan a fenti könyv azon megállapítása, hogy Csernyák Imre „később ellenforradalmár” lett. En tudok a Belügyi Népbiztosság egy nyomozójának 1919. június 8-án kelt jelentéséről, amely szerint Wulff Olaf, a pesti tengerészet parancsnoka és Csernyák Imre lettek megbízva a pesti ellenforradalom szervezésével (MMTVD 6a, 605. o.), ámde a június 24-i események kapcsán egyikükről sincsen szó. Simor (Schubert) hozzám intézett levelében erélyesen cáfolja, hogy Csernyák ellenforradalmárrá vedlett volna. Ezt éppen úgy el lehet hinni, mint azt, hogy a Tisza-gyilkossághoz semmi köze nem volt. Ha valóban lettek volna ellenforradalmi érdemei, nem kellett volna 1919 szeptemberében külföldre szöknie.

Ellenben letartóztatták a Tanácsköztársaság idején ellenforradalmi akció előkészítése címén Fényes Lászlót, aki ellen Heltai Viktor a Tisza-pörben hamis tanúvallomást tett – bosszúból, mert Fényes volt az, aki a Károlyi-kormány alatt viselt dolgai miatt elrendelte az ő letartóztatását. (Bővebben lásd Fényes László: A forradalom okai és a Tisza-bűnper vádjai. Bp., 1922.)

Meglepő, hogy a Korvin Ottó-féle forradalmi szocialista csoport Lékai János kísérletének kudarca után nem próbálkozott meg újból Tisza megölésével. Lengyel József „Visegrádi utca” c. regényes visszaemlékezésében ilyesmiről nem tesz említést.

Ez idő szerint nem tudjuk, kik ölték meg gróf Tisza Istvánt. Az azonban tény, hogy az öszirózsás forradalom idején sokan dicsekedtek azzal, hogy ők voltak a tettesek, de erről nem akartak tudni, amikor felelősségre vonták őket. Érdekesekek akartak lenni, és miattuk ártatlan emberek szenvedtek . . .